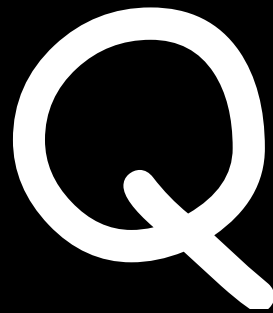

Geschiedenis van het privaatrecht

samenvatting

quickprinter
Koningstraat 13
2000 Antwerpen
www.quickprinter.be

Online samenvattingen kopen via

www.quickprintershop.be

Like us on Facebook!

www.facebook.com/quickprintershop

I. HET CORPUS IURIS

Een wettekst uit de oudheid herontdekt

1.1 De herontdekking van het Romeinse recht a.d.h.v. de wettekst van **keizer Justinianus (527-565)** aan het **einde van de 11^e eeuw** heeft een immense invloed gehad op het Europese privaatrecht

- Fundamenten van het middeleeuws recht en rechtswetenschap
- Gemeenschappelijke rechtscultuur voor Europa
- Basis van het privaatrecht
- Grote betekenis voor recht en samenleving in West-Europa.

De verschillende onderdelen van de wettekst van Justinianus. Het geheel werd in de 12^e eeuw al aangeduid als het geheel van het recht: *corpus iuris*.

- Instituten
- Digesten
- Codex
- (Novellen)

De *corpus iuris civile* werd later algemeen aanvaard als de benaming voor de Justiniaanse wetgeving. *Ius civile*: burgerlijk recht om aan te duiden dat het ging om wereldlijk Romeins recht dat werd onderwezen aan de universiteiten. Onderscheiden van het ***Corpus iuris canonici***: compilatie van canonieke teksten, dat de middeleeuwen ook werd onderwezen in het rechtenonderwijs.

1.2 Een vergelijking tussen het *Corpus iuris* en **Janus**, de Romeinse god van de tijd. Twee gezichten richting het verleden en de toekomst. De *Corpus iuris* kwam tot stand in **de 6^e eeuw n.C.** maar bevat veel ouder materiaal en sporen van een erg **lange rechtsontwikkeling**. Van de **wet van de XII-tafelen** (451 v.C.) Tot de tijd van Justinianus zelf. Het **einde van het 'eerste leven'** van het Romeinse recht: periode van duizend jaar.

1.3 Eveneens stond het aan het **begin van het tweede leven** van het Romein recht. Vanaf de **11^e eeuw** tot aan de codificaties was het *corpus iuris* de basistekst voor het juridisch onderwijs. Een periode van wetenschappelijke interesse

Men ging op diverse om met het *Corpus iuris*, 3 periode's van wetenschappelijke interesse:

- **De Glossatoren 12^e – 13^e eeuw** schrijven de boeken over met veel verklarende kanttekeningen in de marge of tussen de regels van de tekst werden. In deze glossen werd de betekenis verklaard van een woord of werd de tekst nader toegelicht. (Eerste generatie).
- **Commentatoren/postglossatoren: 14^e -15^e eeuw NOG INVULLEN**

→ tijdperk van de receptie: de teksten zijn ontstaan in Constantinopel en zijn in Italië terecht gekomen doordat de Paus (leider West-Europa) vraagt om de wetboeken van Justinianus in West-Europa in te voeren. Enkele exemplaren van het elk boek, werden naar Italië gestuurd, dn werd gereproduceerd)

Rond de 12e eeuw: Onderwijs in de rechten op basis van de boeken van Justinianus in Bologna. Door de opbloei van de cultuur en de handel: behoefte aan juridische kennis, waardoor

doorheen Europa volgen universiteiten volgen met als middelpunt in de rechtenopleiding de boeken van Justinianus.

Het Romeins recht drong door in de rechtspraak en mengde zich met het inheemse recht, waar echter geen abrupt einde aan kwam. Ook het canoniek recht had grote invloed. Het Corpus iuris werd niet overal in even grote mate gerecipieerd maar er is wel grote overeenstemming in continentaal Europa, een gemeenschappelijk recht door het CI.

Geen moderne systematiek

Verschillen tussen de Justiniaanse wetgeving en onze hedendaagse wetboeken

- Compilatie en bewerking van bestaand materiaal <> ontworpen door wetgever
- Andere ordening: 3 afzonderlijke wetboeken met ieders een eigen karakter.

Om een rechtsvraag te beantwoorden, moet men de 3 afzonderlijke boeken raadplegen. (= het corpus iuris). Beginnend met de titels maar in codex en Digesten bevinden zich vaak ook buiten de titels relevante teksten. Vb. Kan een onverschuldigde betaling worden teruggevorderd?

→ **Verschil met BW:** Boek 3 BW: 'op welke wijze eigendom verkregen wordt' terwijl in Corpus iuris alle drie de boeken moeten worden geraadpleegd en in BW: betaling is elke prestatie, in het corpus iuris enkel geld.

- **Instituten** Slechts enkele fragmenten, eerste inleiding is in het recht, kenmerkend zijn de beschrijvende hoofdregels geen casuïstiek. Bepaling: '*wat per vergissing onverschuldigd betaald werd, kan worden teruggevorderd*'. Voor meer duidelijkheid → Codex en instituten raadplegen.
- **Codex en instituten** hebben hele titel voor 'vordering van onverschuldigde betaling'
→ Groot contrast tussen de Codex, Digesten enerzijds en de Instituten anderzijds.
(In alle 3 de delen is de onverschuldigde betaling een bron van verbintenis als de betaling per vergissing gebeurde// BW)

Enkel de Digesten en codex bestuderen is niet voldoende:

- Groot belang van **verbanden te leggen** tussen de verschillende delen door allegaties (vindplaatsen waarnaar verwezen wordt < *allegare*: iets aanvoeren).
→ Toont aan hoe de juristen de omvang van de CI beheersten.
- *In casu*: verschillende soorten vergissingen → verder zoeken in J. Wetgeving. * vergissing t.a.v. de feiten
* doordat men onbekend is met het recht. (Besproken in Digesten en codex).
→ Enkel t.a.v. de feiten is een terugvordering mogelijk. Adagium: '*rechtsdwaling strekt tot nadeel*'.

Voorgeschiedenis

Doordat de compilatie van bestaand materiaal weerspiegelt het CI het 'eerste leven' van het Romeinse recht. (Lange ontwikkeling rechtsontwikkeling in de oudheid).

- **KONINGSTIJD: 753 – 509 v. Chr.**
Rome gesticht (als kleine agrarische nederzetting).

→ Heerschappij verspreidde met hoogtepunt in **130 n.Chr.** (ook België en Nederland onder Romeinse heerschappij). **Absoluut koningschap**: de koning heeft een **imperium**: de 3 machten door 1 persoon worden uitgeoefend)

- **REPUBLIEK: 509 – 27 v.Chr.**

Rome werd een republiek (ervoor Etruskische koningen). Vroege republiek: bevolking opgedeeld in **twee klassen**: **patriciërs**: bovenlaag en de **plebejers**: de sociaal zwakkere groep.

- ❖ **Instituties:**

- **Consult**: 2 machthebbers i.p.v. 1 (Het consult waren aan de macht voor 1 jaar)
- **Patriciërs en plebejers**: strijd tussen hen, de plebejers eisen dat de inhoud van de wet wordt opgeschreven zodat zij deze kunnen kennen.
- **Praetor urbanus** of stadspraetor: verantwoordelijke voor de stad Rome, gaat zich meer bezighouden met het recht. Hij spreekt recht tussen de burgers onderling.
- **Praetor peregrinus**: spreekt recht tussen Romeinse burgers en vreemdelingen. Wegens invloed van vreemden en het toenemen van de taken van de stadspraetor.
  - Ontwikkelde consensuele contracten
  - *Ius gentium*
  - *Bona fides*: stelt: recht moet worden ontwikkeld vanuit de goede trouw.

- ❖ **Rechtsbronnen**: stratificatie van het recht, het is opgebouwd uit 2 rechtenmassa's m.b.t. de oorsprong van de rechtsinstelling. Hiervan zijn sporen in het CI maar de termen hadden ten tijde van Justinianus geen belang meer.

IUS CIVILE

- **Wetten**: besluiten van de volksvergadering of afgekondigd door een magistraat krachtens een besluit van de volksvergadering. Eén van de oudste was de wet de XII-tafelen. (= *ius civile* als wettenrecht) .
- **Aanvullingen op wetten uit:**
  - **Plebiscieten**: besluiten van het college van volkstribunen gekozen uit plebejers. Vanaf Hortensia worden deze beslissingen verbindend voor alle Romeinse burgers. (Een van de oudste was de wet de XII-tafelen: onvolledige wetgeving die waarin soms werd verwezen in de Digisten, is verloren gegaan en werd pas gereconstrueerd in de 19^e eeuw).
  - **Gewoonterecht**
  - **Edicten van de magistraat**¹: rechtsmiddelen-catalogi waarin burgers kunnen zien in welke gevallen zij toegang tot de rechter krijgen.
  - **Besluiten van de senaat**: vooral van belang in eerste eeuw v.Chr. vooral voor het privaatrecht (erfrecht).
  - **Juristenrecht**: adviezen van juristen

---

¹ Tekst I-1: gerechtigheid en recht (p. 1)

- **Andere betekenis voor het begrip ius civile:** eigen recht van de staat Rome; Het recht dat alleen de mensen die tot één volk of staat behoren toepassen. Het recht dat één volk voor zichzelf heeft vastgesteld. Dit recht staan niet tegenover het praetorisch recht, maar tegenover twee anderen. In corpus iuris is er een driedeling:
  - **Natuurlijk recht:** recht dat de natuur aan alle levende wezens (inclusief wildebeesten) heeft geleerd.
  - **Recht der volkeren:** recht dat alle volkeren toepassen. Vb. Het verzet tegen onrecht en geweld.
  - **Ius civile:** recht dat tot één volk behoort
  -

Wettenrecht en praetorisch recht

IUS HONORARIUM

Recht dat door de magistraten werd gevormd, met doel het ius civile te ondersteunen, corrigeren, aanvullen. De belangrijke bron was het edict van de praetor. → Praetorisch recht.

- In het edict kondigde de praetor af, welke rechtsmiddelen (acties en excepties) hij zou verlenen tijdens zijn ambtstermijn.
- De praetor kon nieuwe rechtsmiddelen creëren.
- ❖ **Juristen:** toenemend belang van rechtswetenschap als rechtsbron en hun taak van de:
  - Opstelling van allerlei juridische documenten
  - Geven van juridisch advies
  - Geven van procesbijstand voor de praetor.

Het Eeuwig Edict

- **PRINCIPAAT: 27 v.Chr. – 284 n.Chr.**

27 v.Chr. eerste Romeinse keizer Augustus (**27 V.Chr. – 14**) aan de macht, Machtsbasis:

- Oppergezag in de provinciën (bescherming tegen opstanden).
- Vetorecht in Rome
- Persoonlijk gezag
- Hij gaat zich met het recht moeien.
- ❖ **Instituties**
  - Juridische belangrijke gebeurtenissen tijdens het principaat.
  - **212:** alle vrije inwoners van het Romeinse rijk krijgen Romeins burgerschap.
  - Nieuwe procesvorm komt op vanuit de provincie: *cognitio extradinara*
- ❖ **Rechtsbronnen**
  - Nieuw keizerlijk recht: constituties (leges) in verschillende types.
    - a. **Rescripta:** geschriften voor 1 concreet geval, burgers konden rechtsvragen aan de keizer stellen (te vinden in J. Wetgeving)

- b. **Decreta:** rechtelijke uitspraken van de keizer
- c. **Mandata:** keizerlijke ambtsinstructies
- d. **Edicten** (keizer was ook magistraat)

- **+ 96:** laatste wet (na einde 1^e eeuw kwamen er geen wetten meer bij).
- **Keizer Hadrianus** maakt het praetorisch recht onveranderlijk door het **Eeuwig edict** → einde rechtscheppende bevoegdheid van de praetoren. Zij kunnen geen nieuwe rechtsmiddelen meer creëren.
- Senaatbesluiten worden belangrijk: in senaat zetelen vooral magistraten.
- **Juristenrecht:** de keizer verleende aan bepaalde juristen (niet allemaal) het recht om in het openbaar, namens de keizer juridisch advies te geven. Hierdoor werd de zelfstandigheid van de juristen (subtiel) beperkt.

❖ Juristen

- **+ 160: Gaius** magistraat – waarover weinig geweten is- schrijft de instituten als systematisch leerboek. Een bundeling van het Romeins recht, die door zijn bruikbaarheid erg belangrijk is geworden.
- **3^e eeuw** de hofjuristen: **Papianus, Ulpianus, Paulus** (hun werken vormen een groot deel van de Digesten). Zij vervangen de keizer en antwoorden op vragen van de burgers aan de keizer.
- **Sabinus, Cassius, Proculus, Labeo:** de belangrijkste juristen
→ Sabinianen en Proculianen: twee scholen die tegenover elkaar staan, maar er is geen duidelijk onderscheid in welk standpunt zij innamen.

- **DOMINAAT: 284 n.Chr. – 476/565**

Bestuurshervormingen

- Problemen met de keizerlijke opvolging Rome zwak tijdens opvolging of een zwakke keizer. (Diocletianus zal hier een einde aan maken).
- Eerste keizer tijdens dominaat: **Diocletianus (284-305)**. Hij maakt einde aan de principaat → alle macht gaat uit van de koning.
  - ⇒ Rijksdeling: Oost en West en nogmaals door 2.
  - ⇒ Tetrarchie: in Oost en West, 2 Augusti en daaronder 2 Caesares. Als een Augusti sterft, volgt de Caesares hem op.
  - ⇒ **404:** Hoofdstad van WRR: Ravenna en ORR: Constantinopel

Justinianus en zijn tijd

Eind 5^e eeuw: WRR wordt binnengevallen en bezet door Germaanse volkeren. **Keizer Justinianus** (6^e eeuw) beschouwde zich ondanks tot keizer van het gehele rijk en wilde de eenheid van Rome herstellen in verschillende opzichten. (O.a. 1 codificatie, 1 godsdienst, 1 rijk → zie edicten). In het streven naar 1 godsdienst werd hij tegengewerkt door Theodora die behoorde tot de monofysieten die tegen de Christelijke twee naturenleer waren.

- Opkomst van het Christendom

- **313: Edict van Milaan²** door **Constantijn de Grote**: het Christendom krijgt de staat van een getolereerde, goedgekeurde godsdienst. Hij zag potentieel in het Christendom als organisatievorm van de samenleving en heeft de ontwikkeling ervan dan ook geholpen.
  - **325 Concilie van Nicaea**: keizer bemoeit zich met de goede ontwikkeling van de kerk.
  - **380 Edict Cunctos Populos³** door **Theodosius I**: het Christendom wordt de staatsgodsdienst met als hoofd van de staat de keizer (niet de paus).
  - **381 Concilie van Constantinopel**: een aantal bepaling van de Concilie van Nicaea worden bevestigd en de geloofsbelijdenis wordt ingevoerd.
- **476** einde West-Romeinse en **1453** einde Oost-Romeinse/ Byzantijnse rijk.

Streven naar een samenvattende wetgeving

Probleem in het Romeinse rijk:

- Door de grootte van het rijk, moeilijk om eenheidsideaal te bereiken
- Teksten zijn moeilijk te vermenigvuldigen
- gebrek aan een overzichtelijke compilatie van zowel het oude juristenrecht (**ius**) en het keizerlijk recht (**leges**), dat zowel in Oost en West zou kunnen worden uitgevaardigd. Het juristenrecht had zich na de 3^e eeuw niet meer ontwikkeld, juristen werkte vooral anoniem aan de keizerlijke kanselarij.

5^e en 6^e eeuw: de **onoverzichtelijkheid** van de rechtsbronnen en de kernbronnen vormde een groot probleem → **Romeinse wetgevingsideaal** om de ius en de leges te ordenen in compilaties. (bestaand materiaal ordenen, geen codificatie in 19^e eeuwse zin). Geen keizer was er voor Justinianus in geslaagd om beide rechten te codificeren. Wel kwam er 2 maal een **private verzameling**: - er worden verzamelingen gemaakt van belangrijke keizerlijke beslissingen. (teken van de nood aan een boek waarin de keizerlijke besluiten worden gepubliceerd) (*codex Gregorianus en Hermogenianus*). Dit was een kernbron van keizerlijk recht, maar geen rechtsbron.

Poging 1 tot ordening van het oude juristenrecht: **citeerwet (426)** uitgevaardigd door **Theodosius II**. 5 belangrijke juristen uit de klassieke periode: **Gaius, Paulus, Papinianus, Ulpianus en Modestinus** mogen worden geciteerd en hun adviezen hebben kracht van wet. Dit bracht enige ordening, maar kon de oude juristengeschriften niet vervangen.

Zijn plan om het juristenrecht te codificeren mislukte, hij slaagde er enkel in de **codex Theodosianus** uit te vaardigen, een officiële verzameling van keizerlijke constituties die i.t.t. de andere wel kracht van wet kreeg. Deze codex dong in de decennia erna langzaam door in het WRR.

❖ **Rechtsbronnen**

- Keizerlijk recht in de vorm van **leges generales**: de keizer vervangt in het dominant de volksvergadering en brengt zelf leges generales uit (algemene bepalingen voor toekomstige bepalingen).
- **Private verzamelingen**: *Codex Gregorianus: constituties tot 291en de Codex Hermogenianus: constituties uit 291-294*
- **426: citeerwet**
- **438**: Codex Theodosianus: ordening van het keizerrecht van de **4^e en 5^e eeuw**.

² tekst I-2 p. 2

³ tekst I-3 p. 2

Justinianus en zijn wetgevingsproject

Justinianus wilde het volledig recht (juristen-en keizerlijke recht) volledig codificeren, wat leidde tot 3 documenten: Instituten, Codex en de Digisten → de constitutie van Justinianus. De later verschenen constituties van Justinianus zijn particulieren verzamelingen gemaakt (= novellen) behoren eigenlijk niet meer tot het wetgevingsproject van Justinianus.

In het ORR waren de omstandigheden gunstiger dan in het WRR voor het wetgevingsproject, door de rechtsscholen en de nodige deskundigen, hierbij waren belangrijk: Tribonianus (lid van de keizerlijke adviesraad en later minister), Dorotheus en Theophilus professoren aan verschillende rechtsscholen.

❖ **Overzicht van de Justiniaanse wetgeving**

- **Codex Justinianus (529/534)**
Verzameling van het hele keizerlijke recht, 12 boeken onderverdeeld in titels
- **Instituten van Justinianus:** inleiding in het recht in 4 boeken.
- **Digisten⁴:** verzameling juristenrecht in 50 boeken, onderverdeeld in titels.
  - Massentheorie van Bluhme (1818)
  - Reconstructies van de klassieke juristschriften was mogelijk door de vele inscripties.
- **Novellen:** nieuwe keizerlijke wetgeving (niet door hem zelf gebundeld).

Interpolatie en interpolatiekritiek

De commissie die de Codex en Digisten moesten samenstellen, brachten in opdracht van Justinianus wijzigingen aan waar nodig (**interpolaties**). Bijvoorbeeld voor het schrappen van verouderde en obsoleete rechtsbegrippen of aanpassingen aan de veranderende omstandigheden en tegenspraak (antinomie) wegwerken, maar soms ontstond door de interpolatie zelfs een antinomie.

De samenstellers van de Digisten hebben hiernaast ook fragmenten geselecteerd, uit de oorspronkelijke context gehaald en opnieuw gerangschikt. → Invloed van de nieuwe omgeving op de teksten. (Dit was wel beperkt)

De teksten uit de Digisten en Codex drukken niet het oorspronkelijke maar het Justiniaanse recht tot uitdrukking. De middeleeuwse juristen zagen het Corpus Iuris ook (ook al wisten ze dat dit uit de oudheid kwam) maar hadden enkel interesse in het CI omdat Justinianus de wetten met kracht van wet had uitgevaardigd. Op basis van zijn betekenis in de Justiniaanse context werd het Corpus Iuris geïnterpreteerd en gerecipieerd.

Humanistische schrijver uit de **16^e eeuw** hadden grote belangstelling voor de Romeinse oudheid → wilde een tekstkritische versie van het CI uitgeven, zoals de Digisten naar het oudst bewaarde handschrift: *Codex Florentinus*

---

⁴ Tekst I-4 p. 2

Sommige humanistische juristen wilde nog vergaan en terug naar het klassieke recht, verscholen achter de tekst. → Verwijderen van naklassieke Justiniaanse interpolaties.
= stroming die de Digistenteksten zagen als historisch product van een samenleving en niet als een gezaghebbende wetgeving van Justinianus.

→ Stroming heeft niet de bovenhand gekregen en de belangstelling voor interpolatiekritiek heeft niet gezorgd voor een totale andere wending in de rechtsvorming die al eeuwenlang werd gebaseerd op het corpus iuris.

1900: invoering van het belangrijkste Duitse wetboek (BGB) → einde gelding van het Corpus Iuris. (Geen nood meer om tekst centraal te stellen met het oog op de rechtspraak). De focus op het klassieke recht → **interpolatiejacht** en het terugplaatsen in de oorspronkelijke context om de klassieke tekst te reconstrueren.

Hiermee werd voor het eerst de klassieke periode van het Romeinse recht in kaart gebracht. Men ontdekte allerlei tegenstellingen zoals die tussen de **Proculianen** en de **Sabinianen**.

- Men analyseerde het karakter en de gebruikte methode van individuele juristen
  - Verschillen in werkwijze en opvatting werden aangetoond
  - Ontwikkelingen in de dogmatiek van het privaatrecht werden ontdekt.
- Inspanningen gericht op het verkrijgen van inzicht in hoe het klassiek recht was.

De onderdelen van het Corpus Iuris

Begin van wetgevingsproject: verzamelen van de keizerlijke constituties, leges (als vervanging van de *codex Theodosianus*). Omdat door het niet gelijk(tijdig) afkondigen van Wetteksten had het Oost en WRR een gescheiden rechtsontwikkeling doorgemaakt. Hier wilde Justinianus en einde aan maken.

→ **828:** Justinianus stelde een commissie samen van 10 personen belangrijkste **Tribonianus** en **Theophilus**. Hun taak: verzamelen, samenvatten, tegenspraak wegwerken, schrappen

→ **529:** Codex Justinianus afgekondigd maar zou in deze vorm geen deel uitmaken v/h. CI.

De Digisten of Pandekten

530: **Tribonianus** krijgt opdracht om commissie ter vormen om het ius (juristenrecht) te codificeren (→ verzamelen, tegenspraak; herhalingen; verwijderen).

533: opdracht voltooid

Ontstaan	530: Tribonianus krijgt opdracht om commissie ter vormen om het ius (juristenrecht) te codificeren (→ verzamelen, tegenspraak; herhalingen; verwijderen). 533: opdracht voltooid
-----------------	--

Eigenschappen	<ul style="list-style-type: none"> • Fragmenten uit klassieke juristenschriften: verschillend van aard. <ul style="list-style-type: none"> → Sommige hadden een didactisch karakter vb. Instituten Gaius → Casuïstische werken: zoals adviezen en rechtsvragen. → Commentaren op Ius civile van de klassieke jurist Sabinus. Op dit gezaghebbend werk, had commentaar gekregen van laatklassieke juristen: Paulus en Ulpianus • In de vorm van naklassieke bewerkingen: de compilatoren schreven bij ieder fragment (lex) uit welke tekst en van welke jurist het afkomstig was. (Bronvermelding). • Massentheorie van Bluhme (1818): theorie die verklaard hoe de compilatoren de Digesten zo snel klaarkregen. Bluhme ontdekte dat er binnen iedere titel een welbepaalde ordening was: <ol style="list-style-type: none"> 1) Sabinus-massa: fragmenten van commentaren op het werk van Sabinus (Ius civile) 2) Edikts-massa: fragmenten van commentaren op: eeuwig edict 3) Papinianus-massa: casuïstische adviezen van o.a. Papinianus 4) Appendix-massa: indien men ander materiaal in handen kreeg. <ul style="list-style-type: none"> → 3 massa's zijn, waaraan in subcommissies werd gewerkt. • Voor een groot deel adviezen.
Opbouw	<ul style="list-style-type: none"> • Vijftig boeken (onderverdeeld in titels met eigen onderwerp) • Structuur: Digestensysteem, gebaseerd op het globale verloop van het proces: (1) eerste fase van het proces (2) de acties (3) het vonnis en de executie (4) bijzondere rechtsmiddelen. • Verdeeld in 7 segmenten (1) begin (2) processen (3) vermogen (4) het middelste. Laatste hebben geen naam.

De instituten

Ontstaan	<p>= Leerboek gebaseerd op een ouder leerboek.</p> <p>Justinianus gaf opdracht aan Tribonianus, Theophilus en Dorotheus de opdracht om een leerboek te maken voor het rechtenonderwijs. Zij deden dit op basis van het oude leerboek: de instituten van Gaius.</p>
Eigenschappen	<ul style="list-style-type: none"> • Descriptief <ul style="list-style-type: none"> • Summier • Hoofddregels • Geen casuïstiek • Algemene inleiding in het recht • Descriptief: beschrijven het recht in algemene bewoordingen.

De Codex Justinianus

Ontstaan	Commissie onder leiding van Tribonianus bewerkte de Codex Justinianus die vanaf 529 had gegolden. → Wijzigen of verwijderen van bepalingen). In 534 werd nieuwe versie uitgevaardigd:
Eigenschappen	<ul style="list-style-type: none"> - Verschillende soorten keizerlijke constituties:<ul style="list-style-type: none"> • Rescripten: antwoorden op verzoekschriften • Decreten: keizerlijke rechtspraak • Edicten: keizerlijke verordeningen • Mandaten: instituties voor ambtenaren - Keizerlijke beslissingen over een concreet geval (causuïstisch) - Tegenstijdingheden: <i>Lex posterior deroget legi priori</i>
Opbouw	<ul style="list-style-type: none"> - Binnen iedere titel zijn de constituties chronologisch gerangschikt. - De keizer wordt vermeld in de inscriptie bij elke constitutie, zoals bij de codex Theodosianus. → Voorgangers in leven houden.

De novellen

Ontstaan	534 : wetgevingsproject voltooit (Digisten, Codex, Institututen). Tussen 534-565 heeft Justinianus nog constituties afgekondigd. Deze novellen behoren strikt genomen niet meer tot het Corpus Iuris.
Eigenschappen	<ul style="list-style-type: none"> • Vele in het Grieks (taak van het Byzantijnse rijk). • Sommige tweetalig (Latijn-Grieks) • Totaal 134 novellen: het Authenticum is een verzameling van 98 novellen (allen vertaald in het Latijn). Wellicht is dit geen officiële compilatie.

Verdere lotgevallen van het Corpus iuris civilis

Het Corpus Iuris kan worden beschouwd als de afsluiting van het Romeinse recht in de oudheid. Na de dood van Justinianus (**565**) ging het WRR snel ten onder. → CI verloor meteen gelding in het WRR, in het Byzantijnse rijk bleef het nog vele eeuwen relevant. Maar het grootste deel werd geschreven in het Latijn, terwijl men Grieks sprak in het ORR. → Griekse bewerking van het CI: **Basilica** (893), zijn Latijnse vorm geraakt in verzuim.

Pas in 1453 ging het Byzantijnse rijk ten onder na verovering door de Turken.

In het Westen werden enkel fragmenten uit de instituten en de Codex overgeleverd en bepaalde rechtsspreuken via kloosterscholen. De rest van het Corpus Iuris ging verloren in het Westen tot men **in 1120** in Bologna, de wettekst weer gebruikte in het onderwijs. Daarmee begon het Romeinse recht aan zijn tweede leven.

II. DE PROCESRECHTELIJKE CONTEXT

Materieel recht en formeel recht

Materieel recht heeft nood aan formeel recht, om tot zijn recht te kunnen komen. De procesrechtelijke context is van belang voor het begrip van het vermogensrecht in het CI en de interpretatie van de casuïstische teksten. Het materiële recht is sterk verweven met de formele. De Romeinen denken in termen van procederen, niet noodzakelijk de rechtspositie van de partijen: *'waar een rechtsmiddel is, is een recht'*.

Procesrecht in het Corpus Iuris

Het procesrecht is hier geen afzonderlijk deel van het materiële recht of beperkt zich niet tot bepaalde titels. Er zijn wel enkele titels die over het procesrecht gaan, maar zijn niet uitsluitend procesrechtelijk. De globale opbouw van de Digesten, weerspiegelt de civiele procedure.

(1) Eerste procesfase (2) de acties (3) het vonnis en executie (4) bijzondere rechtsmiddelen.

De procesvorm ten tijde van het CI was het cognitieproces, hieraan gingen 3 vormen vooraf:

- **Legis actio-proces (450 – 17 v.Chr.)**
- **Formula-proces (tot 342 v.Chr.)**
- **Cognitieproces: (sinds begin principaat: 27 v.Chr.)** ontstond vooral in de provincies, de provinciegouverneurs waren in mindere mate gebonden om de procesregels te volgen.

Gaius beschrijft het procesrecht in zijn instituten (het formula-proces erg uitgebreid). De nieuwe procesvorm verving de vorige niet, maar kwam eerder op toen de oudere langzamerhand zijn betekenis verloor. De procesvormen overlappen elkaar dus.

Voorgeschiedenis

Procesvorm	LEGIS ACTIO PROCES
Periode	450 – 17 v.Chr. afgeschaft door keizer Augustus .
Kenmerken	- Formaliteiten ⁵ : partijen moeten doorheen het proces allerlei handelingen, rituelen en gebaren in acht nemen. De exacte juiste woorden waren van cruciaal belang.
Verloop	- 2 fases: 1) Bij de magistraat (praetor): brengt het proces op gang 2) Bij de rechter: nakijken wat precies gebeurd is.

⁵ Tekst II-1 en II-2 p. 5

Sporen van het formulaproces in het Corpus Iuris

Ook al was het formulaproces verboden op het moment dat de verschillende onderdelen van het CI werden samengesteld, toch bevat het **vele sporen** van dit **formulaproces**. Het volledig uitbannen was onmogelijk doordat formeel en materieel recht zo verweven waren. Daarnaast moesten de teksten worden gelezen in de context van het Justiniaanse procesrecht, niet die van het klassieke formulaproces.

De praetor (Romeinse magistraat) sprak geen recht, maar besloot wel op welke manier procederen (rechtsingang) mogelijk was, via de bepaalde formules: **acties**.

Om te procederen had je een **bruikbare actio** nodig, die stonden opgesomd in het **edict van de praetor**. In het edict kondigde de praetor aan welke rechtsmiddelen hij zou verlenen tijdens zijn éénjarige ambtstermijn. Na het **Euwig Edict** door keizer **Hadrianus** in **1137**, kwamen er geen nieuwe acties meer bij.

Onder Justin is het onderscheid niet meer functioneel (praetor heeft niets meer te maken met het recht in die tijd). Dit is een voorbeeld van iets dat eigenlijk niet meer functioneert maar Justinianus toch behouden heeft.

Verschillende soorten acties:

Strikt recht en goede trouw: onderscheid in Corpus Iuris heeft betekenis verloren door algemene regels, dat het belang van de eisende partij het uitgangspunt is voor de veroordeling. 1 beperking: bij een proces over een nauwkeurig bepaalde zaak (vb. koop of huur) mag veroordeling niet meer zijn dan het dubbele van de waarde van de prestatie.

Twee opzichten waarin het onderscheid nog wel van belang is.

- 1) Vordering beheert door de goede trouw: rechter laat de goede of kwade trouw meewegen de wederpartij kan contractueel aansprakelijk worden gesteld voor de schade die is voortgevloeid uit de uitoefening te kwade trouw van de overeenkomst.
- 2) Vordering beheert door strikt recht: het gedrag wordt niet in rekening gebracht, men kan enkel beroep doen op het onbehoorlijke gedrag zelf, niet het contract. → Bij vordering beheert door de goede trouw wordt het verweer dat de eiser te kwade trouw heeft gehandeld als vanzelfsprekend inbegrepen en bij vordering van strikt recht niet. → Vordering beheert door de goede trouw zijn de gemaakte afspraken inbegrepen en kunnen er dus nevenbedingen worden gevorderd, bij strikt recht kan dit enkel bijdragen tot het verweer.

Het **onderscheid** tussen de **gewone en de aangepaste actie** kreeg in het Corpus Iuris een heel andere betekenis, er was geen praetor meer die een (on)bestaande actie kon aanpassen of omschrijven

- **Gewone actie:** actie die wordt verleend onder normale omstandigheden.
- **Aangepaste actie:** de actie die bij uitzondering wordt verleend.
- **Actio in factum:** een gewone vordering, een vordering gebaseerd op de billijkheid, een vordering die geen naam heeft.

'Iedere veroordeling luidt in geld' dit was onbekend in de tijd van het Corpus Iuris, waar het cognitieproces de gangbare procesvorm was. Men ontdekte dit pas in de 19^e eeuw uit de instituten van Gaius.